

**МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ПЛЕВЕН
ФАКУЛТЕТ „ОБЩЕСТВЕНО ЗДРАВЕ”**

ЦЕНТЪР ЗА ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ

КАТЕДРА „ОБЩЕСТВЕНОЗДРАВНИ НАУКИ”

ЛЕКЦИЯ № 1

**ЗА ДИСТАНЦИОННА САМОПОДГОТОВКА ПО УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА
„ПРОМОЦИЯ НА ЗДРАВЕТО НА РАБОТНОТО МЯСТО“**

**ЗА СТУДЕНТИ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ „ОБЩЕСТВЕНО ЗДРАВЕ И
ЗДРАВЕН МЕНИДЖМЪНТ”**

**ТЕМА : ПРОМОЦИЯ НА ЗДРАВЕТО – КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ И
ОБЛАСТИ НА ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ. ПРОЕКТИ НА СЗО ЗА
ИЗГРАЖДАНЕ НА ЗДРАВΟΣЛОВНА ЖИЗНЕНА СРЕДА**

РАЗРАБОТИЛ: Доц. д-р Стела Георгиева, д.м.

Гр. Плевен

2017 год.

I. Дефиниция на промоция на здравето и съставните понятия

Не е лесно да се даде еднозначно и кратко определение за промоция на здравето. Понятието се състои от две отделни понятия – промоция и здраве, всяко от които е трудно за дефиниране.

В английския език думата „**promotion**“ има различни значения. В Webster's dictionary, 1984, тя е дефинирана като „действие за подпомагане, съдействие, поощряване, поддръжка, подкрепа на растежа или развитието на нещо“.

Дефиницията за **здраве** също е сложна, защото се срещат биомедицинската парадигма, която определя здравето като биологичен феномен на обганизмено равнище и съвременната холистична концепция, която изгражда интегрален био-психосоциален модел на здравето и изкрystalизира в добре известното определение за здраве като състояние на пълно физическо, психическо и социално благополучие, а не само отсъствие на болест или недъг.

Здравето е повече от отсъствие на заболяване. Използваното понятие „благополучие“ може да се представи като баланс между предизвикателствата, пред които всеки е поставен ежедневно и ресурсите на индивида са се справя с тях. Този баланс лесно може да бъде нарушен, т.е. да възникнат здравни проблеми, с които трябва да се справяме, които трябва да бъдат разрешавани. Има различни подходи за решаване на здравни проблеми:

1. Пасивен и активен подход (клиничен и профилактичен подход)

Пасивният подход е насочен към следствието, а не към причината (факторите на здравето). Той е ориентиран към лечение на вече възникнали или дори напреднали заболявания.

Активният подход е ориентиран към отстраняване на рискови за здравето фактори, както и към използване потенциала на позитивни (саногенни) фактори.

2. Технократичен и поведенчески подход

Технократичният подход поставя акцент върху технически средства (тясно специализирани дейности, високотехнологична апаратура, нови и нови генерации лекарства). Поведенческият подход е ориентиран към повишаване на здравната култура и здравословен начин на живот на семейството, групата, обществото.

3. Медицински детерминизъм и интегрален подход

Медицинският детерминизъм включва теоретични представи и практически подходи за укрепване на здравето, насочени изцяло към средства и методи от медицинско естество. Медицинските средства безусловно са важни, те са специфични, на предвид многообразието от фактори, които влияят върху здравето, те не са достатъчни за неговото опазване и укрепване.

Интегралният подход предлага широко, дори приоритетно използване на медицински средства за укрепване на здравето. Той не изключва и не омаловажава, а субординира медицинските средства. От гледна точка на промоция на здравето трябва да се подчертае приоритета на:

- активния пред пасивния подход;
- профилактичния пред клиничния подход;
- поведенческия пред технократичния подход ;
- интегралния подход пред медицинския детерминизъм.

За да разберем защо е така може да разгледаме фиг. 1, на която е представена идеята за здравния континуум, според която състоянието на индивида през неговия жи-

вот се движи между две крайни състояния – позитивно здраве и смърт. Ако си представим, че се намираме в негативната част на спектъра, т.е. имаме някакви признаци, симптоми или изявено заболяване, чрез прилагане на пасивния подход състоянието ни ще се подобри, но само до неутралната позиция. Ако искаме да се придвижим към по-дясната част на спектъра ще трябва да се приложи интегрален подход.

Фиг. 1: Здравен континуум

Промоция на здравето е **теоретична концепция**, която добива популярност през 1986 г. чрез Отавската конференция и Документа „Отавска харта за промоция на здравето“. В нея промоция на здравето е дефинирана като „процес на създаване на възможности за хората да подобряват и контролират собственото си здраве“. От него се разбира, че фокусът се измества от традиционните ресурси за здраве (медицинска помощ) към индивидуалната и обществена отговорност за здравето. Това би могло да се случи, ако се приложат успешно т.н. принципи на промоция на здравето:

- Създаване на здравословна обществена политика
- Създаване на здравословна жизнена среда
- Засилване на общественото участие в здравните дейности
- Изграждане на лични здравнозначими умения
- Междусекторно сътрудничество и партньорство

Промоция на здравето е **стратегия** и като всяка стратегия тя има крайна цел, близки (непосредствени) цели и ресурси, които използва при постигане на целите. Крайната цел на стратегията за промоция на здравето е подобряване на общественото здраве. За нейното постигане е необходимо здравето да се възприема като основна ценност за индивида и обществото, да се проявява отговорност за здравето, да се възприеме здравословен модел на поведение и да се преодолее медицинския детерминизъм при разрешаване за здравните проблеми. Основни ресурси за това са индивидите и общностите с тяхната адекватна здравна мотивация.

Промоция на здравето е философска основа на движението за ново обществено здравеопазване, защото обосновава необходимостта от преориентиране на здравните дейности в следните насоки:

- От болния човек и заболяването (както традиционно е ориентирана медицината) към здравия човек и позитивното здраве (грижа за здравето на здравите)
- От право на здраве (прокламирано в редица международни и национални документи) към отговорност за здравето
- От здраве за хората към здраве чрез хората – хората от обект върху който се прилагат различни медицински интервенции към субект загрижен и активно участващ в дейностите и грижата за собственото си здраве
- От професионална изолация на медицинските работници в усилията им за подобряване на здравето към междусекторно сътрудничество и партньорство.
- От медицински детерминизъм към интегрален подход.

Голямото разнообразие от дейности, което включва промоцията на здравето изисква известно систематизиране, поради което се предлагат различни модели, които се опитват да определят основните сфери на дейност и сложното им преплитане. Най-популярен е моделът на Танахил (1985 г.), според който промоцията на здравето включва дейности от 3 основни сфери:

Профилактика – като система от медицински и немедицински дейности, които обществото прилага за укрепване, опазване и подобряване на здравето,

Здравно възпитание – като целенасочен процес на формиране на субективна здравна култура и

Протекция на здравето като съвкупност от правни, финансови и други обществени мерки в защита на здравето (фиг. 2).

Фиг. 2: Модел на промоцията на здравето, (Downie, Fyfe, Tannahill)

По важно е да се подчертае необходимостта от припокриване на дейностите и сътрудничество между посочените сфери. Например в нашата страна се предлага един годишен профилактичен преглед за лицата над 18 г. Проучвания по темата показват, че по-малко от половината от подлежащите на такъв преглед се възползват от него. Тези, които не ходят на профилактичен преглед казват, че не разбират какъв е неговия смисъл, т.е. липсва припокриване между сферите на профилактика и здравно възпитание. Санкциите за лицата с безотговорно отношение към здравето (макар и формално да са предвидени такива) обикновено не се прилагат или са неефективни.

Промоцията на здравето се осъществява там, където има припокриване на трите основни сфери – профилактика, здравно възпитание и протекция на здравето.

За реализиране на този модел е необходимо да са на лице:

- **Познавателни предпоставки** – здравните специалисти, специалистите от други обществени сфери и широката общественост да са запознати с концепцията за промоцията на здравето и с нейните принципи.
- **Организационни предпоставки** – да има утвърдени организационни схеми и алгоритми за осъществяване на здравнопромотивни дейности

- **Законодателни предпоставки** – дейностите по промоция на здравето да имат нормативна уредба
- **Етични предпоставки** – обществото да е достигнало определена степен на зрялост за разбиране на ползата от тези мерки и осъществяване на обществен контрол над тях.

II. Проекти на СЗО за създаване на здравословна жизнена среда

Концепцията за промоция на здравето подчертава важното значение на жизнената среда за формиране на човешкото здраве. Разсъждавайки върху въпроса къде се формира, респективно къде може да бъде увредено здравето се достига до извода, че здравето се формира там където хората живеят работят и осъществяват ежедневните си дейности и контакти. В средата на 80-те и началото на 90-те години това дава началото на проекти на СЗО, чиято основна цел е изграждане на здрави общности и здравословна жизнена среда в непосредствените места за обитаване от хората (дома, населеното място, работното място, училището, здравните заведения). В основата на тези проекти са заложили комплексни интервенции за поведенческа промяна и промяна в жизнената среда и мобилизиране усилията и ресурси от различни сфери на обществения живот (образование, култура, морал, политика, религия, услуги). Основна цел на проекта „Градове за здраве“ е създаване и поддържане на здравословна жизнена среда в населеното място

- Създаване на продуктивна икономика, водеща до намаляване на безработицата и осигуряване на работни места, респективно доходи за достоен живот
- Обединяване на усилия за справяне със значими общественоздравни проблеми – ограничаване на рискови фактори и социалнозначими заболявания
- Създаване на сигурна екологично чиста жизнена среда, чувство за сигурност и защитеност от насилие и посегателство, удобен градски транспорт, промоция на активния начин на живот
- Създаване на ефективна здравна служба с повишаване инвестициите за здраве, достъпна и качествена здравна помощ, осигуряване на специфични грижи за майките децата, за лицата в неравностойно положение и специфични здравни проблеми
- Отчитане на новите предизвикателства, предизвикани от урбанизацията (възникване на мегаполиси), глобалното затопляне (“heat island effect”), застаряване на населението, мигрантски потоци и др.

Друг проект е „Училище за здраве“, чиято основна цел е създаване на училището като привлекателно място за учене, работа и творческа изява. Обосновка на значимостта на този проект може да се даде чрез следните факти:

- Здравето и образованието са основни ценности на индивида и обществото и са взаимно-зависими: необразованите хора имат по-висок риск за здравето, хората с недобро здраве имат по-малки шансове за образование
- Здравето на децата и подрастващите е неотменен приоритет на здравната политика във всяка страна и в глобален аспект. То е поставено на водещо място сред целите на стратегията „Здраве за всички през 21 век“ и целите на хилядолетието
- Училището е естествено и подходящо място за осъществяване на промоция на здравето, защото обединява всички млади хора в периода на формиране на техния мироглед, навици, поведение и ефектът от здравнопромотивните дейности ще бъде най-пълен и дълготраен.

Училището винаги е било място, където се осъществява грижа за здравето, но начина, по който това се прави се променя. В таблица 1 са коментирани основните различия между традиционния подход към грижата за здравето в училище и моделът „Училище за здраве“.

Табл. 1: Сравнителен анализ на традиционния подход и „Училище за здраве“

<p>Концепция за здравето</p> <p><u>Традиционен подход</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Здравето се възприема като отсъствие на заболяване и се акцентира върху неговите физически компоненти. ➤ Вниманието е насочено към индивида и неговите здравни навици. ➤ Дейностите за подобряване на здравето се свеждат основно до диагностика и лечение. <p><u>Училище за здраве</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Здравето се възприема като състояние на физическо, психическо и социално благополучие. ➤ Индивидът се разглежда в контекста на общността и интегрирането му в нея. ➤ Вниманието е насочено към позитивното здраве, качеството на живот, потребностите и интересите за развитие.
<p>Концепция за здравното възпитание</p> <p><u>Традиционен подход</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Адресирано към отделни изолирани здравни проблеми и само към здравните потребности на учениците. ➤ Фокусира се върху информирането, с прилагане на традиционни методи на обучение и пасивна роля на учениците в здравновъзпитателния процес. ➤ Не осигурява връзка между обучението и училищната среда. Здравновъзпитателната работа е планирана извън учебната програма <p><u>Училище за здраве</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Засяга здравните проблеми в тяхната цялост, взаимовръзка и социален контекст. ➤ Отнася се до здравните потребности на персонала, семейството, общността. ➤ Осигурява връзка между обучението и училищната среда. Здравното възпитание се провежда с активното участие на учениците и възможности за свободен избор. ➤ Здравната промоция е вложена в цялостния учебен план и програма за развитие на училището.
<p>Концепция за развитие на училището</p> <p><u>Традиционен подход</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Вниманието е насочено само към някои елементи на физическата среда. ➤ Налагат се изолирани от контекста на средата правила за поведение. <p><u>Училище за здраве</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Полагат се усилия за оптимизиране на училищната среда в нейната цялост. ➤ Работи се по изграждане на цялостна училищна политика в полза на здравето.
<p>Оценяване ролята на общността и партньорството</p> <p><u>Традиционен подход</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ролята на семейството и обществената подкрепа не е добре оценена. Взаимодействие и подкрепа се търси само при възникнали трудности и проблеми.

<p><u>Училище за здраве</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Семейството и широката общественост се възприемат като част от училищната общност. Те участват в цялостната работа и развитие на училището, а не само при наличие на проблем.
<p>Оценяване на резултата от здравнопромотивните дейности</p>
<p><u>Традиционен подход</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Не се обръща достатъчно внимание на оценяването на резултатите или се отчитат изолирани дейности и ефекти. <p><u>Училище за здраве</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Разработват се индикатори за оценяване на резултатите от здравнопромотивни дейности в тяхната цялост и перспектива.

Източник: ENHPS. Developing a Health Promoting School

Основна цел на проекта „Здравословни работни места“ е подобряване на здравето и благополучието на работещите хора чрез съчетание на усилията на работодателите, работещите и обществото. Такава е и дефиницията за Промоция на здравето на работното място, съгласно Люксембургската декларация от 1997 г.

Промоция на здравето на работното място (ПЗРМ) е съчетание на усилията на работодателите, работещите и обществото за подобряване на здравето и благополучието на работещите хора.

Това може да се постигне чрез:

- **Подобряване организацията на труда и на работната среда**
- **Активното участие на всички заинтересовани**
- **Поощряване на личното развитие**

(Люксембургска декларация, относно ПЗРМ, 1997)

Опазване здравето на трудово активното население придобива все по-голямо значение с оглед на глобализация и изразена динамика на пазара на труда, възникването на нови производства с неизвестни или недобре проучени потенциални рискове и изискващи нови компетентности и промяна на социално-демографските характеристики на работещите. В редица страни (включително България), поради емиграция и застаряване на населението намалява броя на лицата в трудоспособна възраст. Трудовоактивното население понася все по-голяма тежест за обезпечаване на ресурси за медицинска помощ, социални грижи и други за зависимите контингенти. Това изисква разнообразие от дейности за подобряване на работоспособността и активното дълголетие - създаване на фирмена политика за ограничаване на поведенческите рискови фактори и стимулиране на здравословен начин на живот, хигиенен контрол на факторите на работната среда, адаптиране на производствената среда с възрастовите и функционални възможности на работещите, разширяване на обема и повишаване качеството на здравните услуги за работещите, създаване на условия за непрекъснато повишаване на професионалните компетентности, създаване на възможности за съвместяване на професионалния и семейния живот, ефективно лидерство, ефективно управление на времето, превенция на “burnout syndrome” и др.

Проектът „Болници за промоция на здравето“ води началото си от 1988 г. и осъществява принципите на Отавската харта, на Люблянската харта за реформи в здравеопазването (1996 г.) и на Виенския семинар на болниците за промоция на здравето (1997 г.)

Проектът цели да промени традиционната роля на болницата като място за диагностика, лечение и рехабилитация и поставя акцент върху социалните, физическите и екологичните детерминанти на болничната среда, разширяване на профилактичните и здравно образователни функции, насочени към пациентите и техните близки. Промоция на здравето при осъществяване на здравни грижи е споделена отговорност на здравните работници, пациентите, общността, здравните институции, правителството.

III. Заключение

През 2016 г., по повод 30 години от Отавската конференция, Световната медицинска общественост направи задълбочен анализ на извършената работа по отношение на принципите на промоция на здравето, постигнатите резултати и допуснатите слабости. Бяха проведени две международни конференции посветени на тази тематика:

9-та Европейска конференция по общественото здраве

9-та Международна конференция по промоция на здравето

На тези форуми експертите в сферата на общественото здравеопазване се обединяват около становището, че тридесет годишният опит в развитието на концепцията за промоция на здравето и практическото приложение на нейните принципи дава основание тя да бъде оценена като иновативен и високоефективен подход за подобряване на общественото здраве.

Отчетените слабости и не омаловажават нейното значение, а показват необходимост от съобразяване с променящите се условия и адаптиране на принципите и дейностите, свързани с тях, за разгръщане на максималния им потенциал.